www.helwist.com

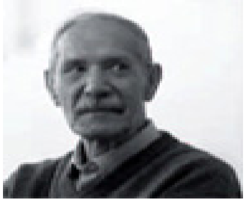

یان فیدراڵیزم، یان لێکترازان

گفتوگۆ لەگەڵ محەمەد عەلی عەمویی   کۆنترین زیندانی سیاسی ئێران و جیهان.

ئا: هادی محەمەدی   Haval831@yahoo.com

سەرەتا

محەمەد عەلی عەمویی لە شاری کرماشان لەدایك بووە، لە دەیەی 1320 تێکەڵ بە حیزبی تودەی ئێران دەبێ، ساڵی 1332 پاش روخانی دەوڵەتی نەتەوەیی دۆکتۆر مصدق و قەدەغەکردنی چالاکی سیاسی حیزبی تودە لەلایەن ساواکەوە وەك یەکێ لە ئەفسەرانی حیزبی تودە دەستگیر دەکرێ. سەرەتا حوکمی ئیعدام و پاشان حوکمی زیندانی تاهەتایی بۆ دەردەچێ. ساڵی 1357 بەهۆی گرژبوونی دۆخی گشتی حکومەتی شا، پاش 25 ساڵ زیندان، ئازاد دکرێ. چوار ساڵ دواتر، ساڵی1361 پاش داخستنی فەزای سیاسی گشتی وڵات، عەمویی وەك یەکێ لە رێبەرانی حیزبی تودەی ئێران، سەرلەنوێ دەسبەسەر و زیندانی دەکرێ. پاش 12 ساڵ زیندان ساڵی 1373 ئازاد دەبێ. یانی لەسەریەك عەمویی 37 ساڵ زیندانی کێشاوە. 37 ساڵ زیندان و لەخۆڕامان کەسێتیەکی قووڵ و نەستوو و خۆڕاگری خولقاندووە کە چیای بێستوونمان بیردەخاتەوە. لە وڵامی پرسیارێك دا لەمەڕ جیاوازیەکانی زیندانی حکومەتی شا و حکومەتی ئیسلامی دەڵێ: "مرۆڤ لە زیندانی شادا ئازاد بوو، بەڵام لە زیندانی حکومەتی ئیسلامی دا مرۆڤ لە زیندانیش دا زیندانی بوو!"

ساڵی 1377 کتێبی "دۆردی زەمانە" (بیرەوەریەکانی محەمەد عەلی عەمویی) بڵاوکرایەوە و تا ئێستا چاپی چوارمی تێپەڕاندووە. ئەم کتێبە بیرەوەری 25 ساڵ زیندانی سەردەمی شا دەگێڕێتەوە و باسی بارودۆخ و دانوستانی سیاسی فکری گرووپە چەپ و راستەکانی زیندانی شا دەکا و زۆر ئەزموونی گرنگ پڕبایەخی تێدایە.

بۆ ئاشنایی زیاتر و بە مەبەستی دیالۆگ لەگەڵ محەمەد عەلی عەمویی، بەهاری ساڵی 1381 لە تاران گفتوگۆیەکمان لە گەڵی پێکهێنا، عەمویی بە رووی گەش و بە دڵێکی ئاوەڵاوە وەری گرتین و بەشێوەی دۆستانە وڵامی پرسیارەکانی داینەوە. بەڵام هەر لە سەرەتای دیدارەکەدا گوتی ساڵی پار رۆژنامەنوسێکی خەڵکی زەنجان لەگەڵم گفتوگۆیەکی پێکهێنا، کەچی کاتێ گەڕایەوە لەلایەن حکومەتەوە گیرا و زیندانی کرا، ئایا ئێوە کێشەتان بۆ ساز نابێت؟ من ئەو جار ئەم وتەیەم بە جدی وەرنەگرت، بەڵام پاش گەڕانەوە دوای چەند مانگێك لەلایەن حکومەتەوە گیرام و یەکێ لە بابەتی لێپرسینەوەکانیش ئەوە بوو کە بۆچی لەگەڵ عەمویی گفتوگۆت کردووە؟ بەهەر حاڵ، کاتێ ئازاد کرام زانیم کە لە ماڵەوە کاسێتی گفتوگۆکەیان لەگەڵ هەندێ کتێب و نووسراوە سووتاندووە. بەڵام بەخۆشیەوە نوسخەیەکی دیکەی لە لای یەکێ لە دۆستان پارێزرا بوو. بەکورتی ئەو گفتوگۆیە پاش 5 ساڵ بڵاو دەکرێتەوە، هیوادارم بۆ خوێنەران بەسوود بێت.

- هۆی چی بوو کە کتێبەکەتان بە "دۆردی زەمانە" ناودێرکرد، ئایا بیرەوەری 12 ساڵەی زیندانی کۆماری ئیسلامیت نوسیووە؟

- زۆر خۆشحاڵم کە لە نزیکەوەی لەگەڵ هاوڕێیانی کوردم ئاشنا دەبم، بەداخەوە سەردەمی درێژی زیندان پێوەندی منی لەگەڵ هاوڕێیانم چ کورد، چ تورك، چ فارس، یانی خەڵکی وڵاتی فرەنەتەوەی ئێران پچڕاند، کاتێ کە 37 ساڵ لە تەمەنی مرۆڤ لە زیندان دا و بە دوور لە پێوەندی کۆمەڵایەتی تێپەڕدەبێ، باشترین دەرفەتی پێوەندی و گواستنەوەی ئەزموونەکان دەفەوتێ. بەڵام سەرەڕای ئەمەش ئێستا ئەگەر تەمەن مەودا بدات، بە غەنیمەتی دەزانین و لەسەر ئەزموونەکان دیالۆگ دەکەین. بەو هیوایە کە دەرس وەرگرتن لە ئەزموونەکانی ئێمە رێگەچارەیەك بێت بۆ چارەسەری

www.helwist.com

کێشەکانی گەلانی وڵاتەکەمان. لەمەڕ ناودێرکردنی "دۆردی زەمانە"، ڕاستیەکەی ئەوەیە کە من لەکاتی نوسینەوەی بیرەوەریەکانم دا مەبەستم ئەو ژان و ئازارانە بوو کە بە درێژەی 25 ساڵ زیندانی سەردەمی شا چ خۆم و چ خەباتگێرانی تر چێشتبوومان. هەر بەمهۆیە سەرەتا دەستەواژەی "ژانی دەوران"م هەڵبژارد، بەڵام لە کاتی نووسینی بیرەوەریەکاندا چەند دیمەنێك دەخولقا، زنجیرەی ڕۆژ و مانگ و ساڵەکان لە نوکی خامەکەم ڕەوان دەبوو کە بە هیچ شێوەیەك ژان نەبوو، ڕەنج نەبوو، بەڵکوو شادی بوو، تەنانەت خاوەن وەها تایبەتمەندیەکی شادی خولقین بوو کە ئەو سەردەمە تەنانەت لە دەرەوەی زیندانیش وەها شتێك نەبوو. بۆ وێنە لە زیندانی ئەو سەردەمەدا بەتایبەت لە دەیەی چل دا، ئێمە بارودۆخێکمان هەبوو کە بە باشی دەمانتوانی چەندین کلاسی پەروەردە و فێرکاری پێکبێنین، ئەو لاوانەی کە لە دەرەوەی زیندان کتێب و ناميلکەی باشیان دەست نەدەکەوت لە زیندان دەیانتوانی لەم کلاسانە بەهرەمەندبن. وەها دەرفەتێکمان هەبوو کە لە ئاسایش و ڕفا بەهرەمەند بووین، هەموو ئەم شتانە بوونە هۆی ئەوە کە لە عنوانی "ژانی دەوران" پەشیمان ببمەوە و بۆ دەستەواژەیەك بگەڕێم کە سەرەڕای ڕەنج و ئازارەکان، خۆشی و شادیەکانیش بەیان بکات، دەسکەوت و ئەزموونەکانیش دەربخات، کەوابوو ژانی دەورانم گۆڕی بۆ "دۆردی زەمانە". یانی پوختە و شیلەی ئەزموون و ڕوداوەکان کۆبۆتەوە و لە کۆتایی ئەم 25 ساڵەدا لەم کتێبەدا بڵاوبۆتەوە.

بەڵام لەمەڕ 12 ساڵ زیندانی کۆماری ئیسلامی، من پێم وایە نووسینەوەی ئەم بیرەوەرییانە دەتوانێ زۆر سودمەندبێت و بۆ بەرەکانی داهاتوو ئاوێنەیەك بێت کە مێژووی ئەم سەردەمە بنوێنێ، بەداخەوە هەتا ئێستا دەرفەتی ئەوەم بۆ نەڕەخساوە، هیوادارم ئەگەر تەمەنێك مابێت، بتوانم ئەم بیرەوەریانە بنووسمەوە.

- ئەگەر سێ بنەمای دەوڵەتی مۆدێرن بە دیموکراسی و ناسیونالیزم و تکنۆلۆژی بزانین دەبینین کە هێشتا لە ئێران دەوڵەتی مۆدێرن پێکنەهاتووە، رای ئێوە چییە؟

- ڕاستییەکەی ئەوەیە کە لە وڵاتی ئێمەدا ڕەوتی ڕووداوەکان بە کرچ و کاڵی و ناتەواوی ماوەتەوە، چ لە شۆڕشی مەشروتەدا، چ لە بزاڤی نەتەوەیی مصدق دا و چ لە شۆڕشی 1357دا. ئەو ئاڵۆگۆڕە نەرم و نیانە کە لەم سێ بڕگەیەدا ڕوویانداوە هەمیشە ناتەواو و ناکام بوون و سەرئەنجام بە سەرکەوتن نەگەیشتوون. ئەگەر گۆڕانێك پێکهاتووە زیاتر گۆڕانی فۆرمی و ڕواڵەتی بووە و گۆڕانی قووڵ و مانایی ڕووی نەداوە. بۆ وێنە دەبینین کە شۆڕشی مەشروتە سەردەگرێ و بۆ یەکەم جار وڵاتەکەمان دەبێتە خاوەن یاسا و دەستور و لەو دەستورەدا بۆ یەکەم جار مافی تاك و کۆمەڵگا بە ڕەسمی دەناسرێ و "دەوڵەت نەتەوە" شکڵ دەگرێ و تاکەکان ئیدی کۆیلە نین، بەڵکوو دەبنە شارۆمەند، بەڵام هەموو ئەم شتانە ڕواڵەتی و فۆرماڵیتەن و هەر لەسەر کاغەز ماونەتەوە. یان ئەگەر بەشی سێهەمی دەستوری بنەڕەتی کۆماری ئیسلامی لەبەرچاوبگرین، دەبینین کە بە ناوی مافەکانی خەڵك دەس پێدەکا و هەموو مادەکانی بە ڕێژەیەکی بەرچاو مافەکانی شارۆمەندی تێدا گونجێندراوە، بەڵام لە پراتیکدا تا ئێستا هیچیان ڕەچاو نەکراوە. بۆ وێنە لە مادەی یەك دا دەڵێ ناکرێ بە بێ بەڵگەی قازی هیچ کەس زیندانی بکرێ، نابێ بۆ ماوەیەکی زۆر بلاتەکلیف رابگیردرێ، نابێ بە بێ هەبوونی پارێزەر دادگایی بکرێ، ئەگەر بە تاوانی سیاسی کەسێك دادگایی دەکرێت، دەبێ سەرەڕای قازی و پارێزەر و داواکاری گشتی، لیژنەی داوەرییش ئامادە بێ و بەشداری بکات. دەبێ لێپرسینەوە بەتەواوی بەدەور لە هەرچەشنە زەخت و ئەشکەنجەیەك بێت. تەنانەت دەڵێ ئەگەر سیستمی دادوەری کەسێك ئەشکەنجە بدات، خۆی تاوانبارە و دەبێ دادگایی بکرێ و سزا بدرێت. زۆر مادەی پێشکەوتنخوازانەی لەم چەشنەی تێدایە، بەڵام بەتەواوی فەرامۆش کراون. جگە لەمەش نوێنەرانی خەڵك لە پارلمان زۆر گەڵاڵە پەسەند دەکەن بەڵام لەلایەن دەوڵەتەوە پراکتیزە ناکرێت. ئەڵبەت لە دەستوری کۆماری ئیسلامیدا هاتووە کە دەبێ گەڵاڵە پەسەند کراوەکانی پارلمان لەلایەن شۆرای نگابانەوە پەسەند بکرێت، بەڵام ئاستی دەسەڵاتی شۆرای نگابانیش هەر لەم دەستورەدا دیاری کراوە.

www.helwist.com

کەچی دەبینین هەموو ئەو گەلالانەی کە خزمەت بە گەشەی ئابووری سیاسی و کولتوری ولاتەکەمان دەکەن لەلایەن ئەم شورایەوە ڤیتۆ دەکرێن. کەوابوو بەڕای من ئەگەرچی هەم لە شۆرشی مەشروتەدا و هەم لە شۆڕشی 57 دا ئێمە لە دەستوری ولاتەکەماندا زۆر دەسکەوتمان دەستەبەرکرد، بەلام لەلایەن دەسەلاتدارانەوە زۆر لەمپەریان بۆ دروست کراو بەمجۆرە مافە سروشتی و مەدەنیەکانی خەلك پێشێل کران. لە سەردەمی شادا ئیرادەی شەخسی هۆمایونی بڕیارەکانی پارلمانی هەلدەوەشاندەوە و ئێستاش شورای نگابان ئەم کارە دەکات.

ـ هەروەك دەزانین پێکهاتەی جوغرافیای سروشتی ولاتی ئێران جۆراوجۆر و فرەچەشنیە رەنگە هەر ئەم تایبەتمەندیە پێکهاتەی کولتوری کۆمەلایەتی فرەچەشنی خولقاندووە، بەجۆرێك کە لەهەر هەرێمێك دا زمان و کلتور و نەتەوەیەکی جیاواز دەژی، تا جێگایەك کە ئەمرۆ چارەسەری کێشەی نەتەوەکانی ئێران کێشەیەکی بنەڕەتیە، تا ئێستا سیستەمە سانترالەکان کارامە نەبوون و نین، بەرێزتان بۆ چارەسەری ئەم پرسە چ بەرنامە و ستراتژیك بە شیاو دەزانن؟

- راستیەکەی ئەوەیە کە ولاتی ئێمە مێژوو و جوغرافیای تایبەت بەخۆی هەیە، چەندین قەومی جۆراوجۆر لەم ولاتەدا بەدرێژایی مێژوو ژیاون، هەندێ لەم قەومانە کوچەرانێکن کە لە رابردوویەکی دورەوە هاتوونەتە ئەم ولاتە و نیشتەجێ بوون، پێکهاتەی قەومی ئێران بەناچار ئەم ولاتەی وەك ولاتێکی فرەنەتەوە ئاراستەکردووە. کاتی کە باسی قەومەکان و ولاتێکی فرەنەتەوە دەکرێت، زۆر رۆشنە کە زمانەکان، کولتورەکان و تەنانەت چەندین نەریت و چەندین ئاینی تایبەت لەئارادایە. ئەوە کە کام نەتەوە و کام ئاین و کام کولتور بالادەست بێ و بە وتەی ئێوە سەنتەر پێکبێنێ، هەرچەندە لەرووی رێژەوە ئاستێکی بالای هەبێت، نابێ مافی نەتەوەکانی تر پێشێل بکات. پرسی مافی نەتەوەیی نەتەوەکانی ئێران، یەکێ لە کێشە مێژووییەکانی ولاتی ئێمەیە. لە درێژەی خەباتی خەلکی ئێراندا بۆ گەیشتن بە ماف و ئازادیەکانیان نەتەوە بندەستەکان ستەم و چەوسانەوەی دوقاتیان چێشتووە. حیزبە نەتەوەیەکانیش لە درێژەی خەباتدا گرنگی تایبەتیان بە مافی نەتەایەتی داوە. ئەوە کە ئەو نەتەوانەی ئێران کە زمانیان فارسی نیە ناچار دەکرێن بەم زمانە بخوێنن و بنووسن و کار و باریان راپەڕێنن، ستەمێکی قورس و نارەوایە. چارەسەرکردنی ئەم کێشەیە پرسێکی سووك و ئاسان نیە، ناکرێ بە سادەیی بلێین نەتەوەکان زمان و کولتوری خۆیان هەبێ و بە مافەکانیان بگەن. لەم بابەتەوە لە دنیادا ئەزموونی جۆراوجۆرمان هەیە، چەندین ولاتی فرەنەتەوە هەبوون و چەندین پلان و بەرنامەی جۆراوجۆریان پێڕەو کردووە کە تا ڕادەیەکی زۆر ستەم و چەوسانەوەی نەتەوایەتی چارەسەر کردووە. زۆر جار بە ستراتژی دوو زمانی کردنی هەرێمەکان ئەم پرسەیان حەل کردووە. بۆ نموونە لە ولاتی ئێراندا کە زمانی فارسی زمانی رەسمی هەموو ولاتە، دەکرێ لە کوردستان زمانی کوردیش رەسمی بێ و منالانی کورد سەرەتا بە زمانی کوردی دەرسەکان بخوێنن و پاشان لەگەلێ زمانی فارسیش ئاشنا بکرێن، لە ئازەربایجان و بەلوچستان و تورکمەنستان و... بەهەمان شێوە. ئەوە کە لە ولاتی ئێران تەنانەت پێشکەوتوخوازترین دەولەتەکانیش کێشەی نەتەوەکانیان چارەسەر نەکردووە، مەترسی لێکترازان و لێکهەلوەشانی ئێرانی زیاتر کردووە. بەتایبەت لە ولاتی ئێمەدا کە پارێزگا سنوریەکانی لە نەتەوە جیاوازەکان پێکهاتووە و لە ولاتی دراوسێمان هەمان نەتەوە خاوەن سەربەخۆییە و بە مافەکانی گەیشتووە. من پێم وایە پرسی نەتەوەکان پرسێکی هەستیارە و سەنتەر دەبێ سەرنجی پێبدات، ئەگینا ستەمی چەند قات ویست و خواستی جیایی خوازی زیاتر دەکات.

ـ راتان لەمەڕ سیستمێکی فیدرالێ چییە؟

- من پێم وایە لە ولاتێکی فرەنەتەوەی وەك ئێراندا بەناچار رێگەی چارەسەری کێشەی نەتەوەیی هەموو نەتەوەکان و دابینکردنی مافی هەموو گەلانی ئێران، پێکهێنانی سیستمێکی فیدرالە. بێگومان ئەگەر وەها سیستمێك پێکبێت و هەموو گەلانی ئێران بە مافی سروشتی و مافی مەدەنی خۆیان بگەن، نە تەنیا مەترسی جیابوونەوە لەنێو دەچێ،

www.helwist.com

بەڵکوو هاودڵی و هاوپشتی نەتەوەکان تۆکمەتر دەبێ و باشتر لە یەك تێدەگەن. من پێم وایە بە درێژایی مێژوو پێوەندی ئابووری و کۆمەڵایەتی ئەم نەتەوانە ئەوەندە قووڵ و تۆکمە بووە کە جیابوونەوەیان بە زیانیان تەواو دەبێ. کەوابوو باشتر وایە کە وەها دەرفەتێك بڕەخسێنین کە هەموو نەتەوەکان بە مافی خۆیان بگەن و خۆیان بە خاوەن وڵات بزانن.

- با بگەڕینەوە بۆ باس لەمەڕ حیزبی تودە، هەر وەك لە بیرەوەرییەکانی کیانوری و ئیرەج ئەسکەندەری دا دەردەکەوێ، لە حیزبی تودەدا دوو باڵ هەبووە، باڵی ئەسکەندەری نەتەوەگەرا بووە و گرنگی بە سەربەخۆیی حیزب داوە، بەڵام باڵی کامبەخش ـ کیانوری زیاتر پێڕەو و پاشکۆی براگەورە(سۆڤیەت) بووە، رای جەنابت چییە؟

- لەمەڕ مێژووی حیزب و رێبەرانی بەرجەستەی لەوانە کیانوری و ئەسکەندەری قسە و باسی زۆر کراوە و شتی زۆر نوسراوە. بەڵام زۆرێك لەم وتانە لایەنگرانە و دوژمنکارانەن، هەروەها بیرەوەرییەکانی کیانوری و ئەسکەندەریش لەم شتە بەدەر نین، بەڵام پرسیارەکەی ئێوە بنەمای واقعی هەیە، راستیەکەی ئەوەیە کە لە هەموو حیزبەکاندا و لەوانە لە حیزبی تودەشدا، ئەگەرچی ستراتژێکی رەسمی رادەگەیەنرێ و بەپێی ئەو کاردەکرێ، بەڵام زۆرجار بیر و ڕای جیاواز لە حیزبەکاندا هەیە. ئەوەی کە بە روانگەی رەسمی پێناسەدەکرێت، ئەوە رای زۆرینەی رێبەری حیزبە کە وەك روانگەی رەسمی کاری پێدەکرێت. هەر وەك ئاماژەتان پێکرد لە بیرەوەرییەکانی ئەسکەندەری و کیانوری دا ئەم جیاوازیانە بەدی دەکرێ، بەڵام راستیەکەی ئەوەیە کە ئەم بیرەورییانە بەشێوەی زانستی و ریالیستی نەنوسراون و زۆر جار لەگەڵ یەکتر رکەبەرایەتی دەکەن و تۆڵە لە یەکتر دەستێننەوە. بیرەوەرییەکانی ئەسکەندەری زیاتر جێگای شك و گومانە، چونکە لە پاش مەرگی خۆی لەلایەن کەسانی ترەوە رێکخراوە و چاپکراوە. ئەڵبەت ئەم کەسانە بانگەشەی ئەوە دەکەن کە کاسێتی وتەکانی ئەسکەندەرییان لە لایە، زۆر بابەتی ئەم کتێبە جێگای گومانە، راستە ئیرەج زۆر روانگەی جیاوازی هەبوو، بۆ نمونە ئەو لایەنگری ئەوە بوو کە حیزبی تودە حیزبێکی ئەنترناسیۆنالیستی بێت و لەگەڵ حیزبە چەپەکانی دنیا و لەوانە حیزبی کۆمونیستی سۆڤیەت پێوەندی هەبێت، بەڵام لەمەڕ ستراتژی نێوخۆیی حیزب و پێوەندی لەگەڵ هێزە نەتەوەیەکان چەند روانگەیەکی هەبوو، بەڵام کاتی بزاڤی نەتەوی ئەم روانگەیە یەکەم جار لەلایەن ئەسکەندەریەوە باس نەکرا، بەڵکوو دوکتور فروتەن هێنایە ئاراوە. بەڵام لەمەڕ بیرەوەرییەکانی دۆکتۆر کیانوری خاڵێك جێگای سەرنجە، یانی پێویستە بزانین کە ئەم کتێبە لە بارودۆخێکی تایبەت دا نوسراوە، لە زیندان نوسراوە و بۆنی زیندانی پێوەیە. کەوابوو نابێ بەتەواوی لە بەڵگاندندا پشتی پێ ببەستین. تا جێگایەك کە من کیانوری بناسم، ئەو خوازیاری پێوەندیەکی دۆستانە و برایانە لەگەڵ یەکێتی سۆڤیەت بوو.

ـ هەندێ لە کارناسان هۆکاری تێکڕوخانی یەکێتی سۆڤیەت بە بازدان لە دیسپۆتیزمی تیزارییەوە بۆ دیسپۆتیزمی ستالینی دەزانن، هەروەها هەندێ کەس وەك هوشنگ ماهرویان پێیان وایە ئەم وڵاتە لە فۆرماسیۆنی فیۆداڵیەوە بازی داوە بۆ سەرمایەداری دەوڵەتی و دیموکراسی ئەزموون نەکردووە. بەڕای جەنابت ئەم فاکتانە چەندە گرنگن؟

- لێکدانەوەی داڕوخانی وڵاتانی بلوکی رۆژهەڵات و بەتایبەت یەکێتی سۆڤیەت زۆر هۆکاری فراوانی هەیە و پێویستی بە تۆژینەوەیەکی تێر و تەسەل هەیە. راستیەکەی ئەوەیە کە شۆڕشی ئوکتوبری 1917 ئاڵوگۆڕێکی بنەڕەتی لە وڵاتی روسیا پێکهێنا، ئەگەرچی لە یەکەم ساڵەکانی ئەم شۆڕشەدا لەلایەن وڵاتانی نەیارەوە هێرشی کرایەسەر و هەروەها تووشی شەڕەی ناوخۆیی هات، بەڵام رەوتی پێکهاتنی سۆسیالیزم سەرەڕای هەموو لاوازیەکانی زۆر دەسکەوتی گرنگی بەدواوە بوو. لە وڵاتێکی دواکەوتووی وەك روسیا پاش نیوسەدە وڵاتێك خولقا کە لە زۆر بواری ئابوری سیاسی کولتوری و کۆمەڵایەتیەوە لە ئاستی وڵاتانی پێشکەوتووی جیهاندا بوو. بەڵام راستە زۆر ئاستەنگ لە بەردەم گەشەی سۆسیالیزمی سۆڤیەت دا پێکهات، وەك دیکتاتۆری و سەرەرۆیی ستالینی کە دیموکراسی سۆسیالیستی مراند،

www.helwist.com

دیموکراسیەك کە توخمێکی جیانەکراوەی سۆسیالیزمە، هەر ئەمەش زۆر ئاکامی نالەباری بەدواوە بوو. ئەوە کە زۆر جار باسی دیموکراسی لیبراڵ دەکرێ و مودیلی ئەمریکا و ئەوروپا و بەتایبەت وڵاتانی سکاندیناڤی بە نموونە دێننەوە، ئەمە ئەزموونێکی مێژووییە کە پاش شۆڕشی سەنعەتی بە درێژایی پرۆسەیەکی 300 ساڵە پێکهاتووە و شۆڕشی بۆرژوازی هەموو تواناکانی بەکارهێناوە تا توانیویە بەم دەسکەوتە بگات. ئەگەر سەیری سەدەیەك پێشتر بکەین دەبینین بارودۆخێکی زۆر نالەبارتر لەئارادا بووە. بۆ وێنە کاتی مارکس مانیفێست دەنووسی و باسی بارودۆخی کرێکارانی بریتانیا دەکات، چەوسانەوە لەوپەڕی خۆی دایە و مافەکانی چینی کرێکار بە خەستی پێشێل دەکرێت. بێگومان دیموکراسی سۆسیالیستی دەبێ دیموکراسیەکی هەمەلایەنە بێ و لە هەموو بوارێکەوە لە دیموکراسی بورژوازیی سەرتر بێت. ترس و توقاندن و هەڕەشەی وڵاتانی ئەمپریالیستی و هەروەها روانگەی سەرەرۆیانەی سەردەمی ستالین تا رادەیەکی بەرین مافەکانی خەڵکی زەوت کرد و ئازادی بەیان و بیروڕای قەدەغەکرد. هەر ئەمەش تا رادەیەکی زۆر پۆتانسیەل و توانایی سیستمی سۆسیالیستی لەنێوبرد. بێگومان تەنیا فاکتەرە دەرەکیەکان هۆکاری روخانی سۆڤیەت نەبوون. بۆ نموونە وڵاتانی بورژوازی بۆ دروستکردنی چەك و چۆڵی سەربازی زۆرێك لە سەرمایەکانیان خەرج دەکرد یەکێتی سۆڤیەتیش لەگەڵ ئەوان رکەبەر بوو و زۆرێك لە وزە و تواناکانی بۆ ئەم مەبەستە تەرخان کرد. هەر بەمهۆیە لەجیاتی گرنگی دان بە رفا و ئاسایشی خەڵك و خزمەتگوزاریو پشکاندنی بەها و مانا ئینسانیەکان، زۆربەی وزە و هێزی خۆی لەپێناو ئابووری و سەربازی بەکارهێنا و بەمجۆرە باری ژیان و گوزەرانی گشتی نالەبارتر بوو. سەرەڕای ئەمەش زۆر هەنگاوی بەکەڵکی هەڵێنا، خوێندنی بەلاش تا ئاستی خوێندنی باڵا، تەنانە پوڵی باخەڵی قوتابیانیشی دابین دەکرد، هەروەها بێهداشت و دەرمانی بەلاشی بۆ هەموان دابین دەکرد. نابێ لەبیرمان بچێ کە پرسی دەسەڵاتداری حیزبێك و بوونی بە حیزبی دەوڵەتی و بەدەستەوەگرتنی پۆستەکانی دەوڵەت لەلایەن کاربەدەستانی حیزبیەوە، گۆڕینی بەرپرسایەتی حیزبی بۆ پۆستی سیاسی و دەوڵەتی، بەتایبەت ئەگەر وڵاتێك تەنیا حیزبێکی هەبێ و ئەو حیزبەش دەسەڵاتدار بێت، بەناچار سەرنجی هەموان رادەکێشی و خەڵك بەلێشاو رووی تێدەکەن. لەم کاتەدا هەموو هەلپەرستان و دەسەڵاتخوازان بە مێتۆدی رياکارانە رێگای گەیشتن بە پۆست و مەقام هەموار دەکەن. جەنگی جیهانی دووهەم بەشێکی بەرچاو لە لاوان و خەباتگێڕانی سۆڤیەتی لەنێو برد. وێرانیەکانی ئەم جەنگە تەنیا بە ئامار و ئەژمار بەیان ناکرێت، لەڕووی چۆنیەوە چ کەسانێك فەوتان و چ کەسانێك جێگای ئەوانیان گرتەوە، ئەمە خاڵێکی هەرە گرنگە، پرسی 20 ملیۆن و چل ملیۆن مرۆڤ لە خۆیدا ئامارێکی بەرزە. بەڵام ئەوە کە چ کەسانێك لە رێگای ئامانج و نیشتماندا گیان فیدا دەکەن لەگەڵ ئەو کەسانەی کە رێگای پۆست و مەقام هەموار دەکەن، جیاوازی بنەڕەتی هەیە. ئەمە خەسارێك بوو کە یەکێتی سۆڤیەتی گرتەوە. بەمهۆیە بوو کە لە دەیەی حەفتا بەملاوە دۆخی ئابووری بەرەو خراپبوون دەچێ و ئیتر گەشەی شازی وڵات لەنێو دەچێ تا رادەیەك کە ئیتر سیستم ناتوانێ وڵامی خواستەکانی خەڵك بداتەوە. لە وەها دۆخێکدا جۆرێك خەمساردی و بێدەربەستی هەموو کۆمەڵگا دادەگرێ و خەڵك لەگەڵ سیسم بێگانە دەبن. پێشتر ئەم سیستمە وەها خزمەتێکی بە خەڵك کردبوو کە وێنەی لە هیچ شوێنێکی دنیادا نەدەبینرا. بەڵام شارۆمەندان ئەم شتەیان بە ئەرکی دەوڵەت دەزانی و وەها پەروەردە نەکرابوون کە ئەرکی خۆیان لەئاست ئەم خزمە ئەنجام بدەن، یانی کاتێ دەوڵەت وەها خزمەتێك بەوان دەکات، دەبێ ئەوانیش بەجۆرێك وڵامی ئەم خزمەتە بدەنەوە. مەبەستم ئەوەیە کە سۆسیالیزم زۆر دەسکەوتی بۆ سۆڤیەت پێکهێنا، بەڵام مرۆڤی سۆسیالیستی نەخولقاند.

یەکێ لە هۆکارە بنەڕەتیەکان گۆڕینی شوراکان بۆ چەرخی پێنجەمی وڵات بوو. وەك دەزانین ناوی یەکێتی سۆڤیەت هەر لە سیستمی شوراییەوە گیراوە. ئەم سیستمە شوراییە لەلایەن لێنینەوە داهێنرا. ئەو پێی وابوو کە سیستمی شورایی تەنیا بە بەشداری زۆربەی خەڵك لە دیاریکردنی چارەنوسی خۆیاندا و لە بڕیارەکان و لە داڕشتنی پلانی

سیاسی و له پراکتیزەکردنی بڕیار و بەرنامەکان و سەرئەنجام لە نرخاندنی ئاکامەکانی ئەم بڕیار و پلانانەدا دەتوانێ کارامە بێ و گەشەی وڵات هەموار بکات. شوراکان ئامێر و دەزگای پراکتیزەکردنی ئەم سیاسەتە بوون. سەرنج بدەن لە وڵاتێکی بەرفراوانی وەك یەکێتی سۆڤیەتدا هەر لە گوند و شارۆچکەکانەوە بگرە تا شار و پارێزگا و کۆمارەکان سیستمی شورایی پێکدێت. ژمارەیەکی بەرین لە خەڵك لە پێکهاتەی شورایی دا بەشداری دەکەن و بڕیار دەدەن و لەسەر سادەترین پرسەکان تا ئاڵۆزترین پرسەکان (هەر لە کشت و کاڵ و ئاویاری زەمینەکانەوە تا داڕشتنی سیاسەتی گشتی وڵات) ئاڵوگۆڕی بیروڕا دەکەن. تا کاتێ کە شوراکان وەها دەورێکی ئەکتیڤی هەبوو زەمینەی دیموکراسی سۆسیالیستی هەموار دەبوو و گەشەی دەکرد، سیستمی شورایی تەنانەت ئاستەنگ و لاوازییەکانی خۆی دەبینی و چارەسەری دەکرد. بەڵام وردە وردە شوراکان بوون بە چەرخی پێنجەم و حیزب جێگای ئەوانی گرتەوە، حیزبێك کە لە کەمینەیەکی خەڵك پێکهاتبوو و نوێنەری حەشیمەتی 300 میلیۆنی سۆڤیەت نەبوو. حیزبێکی بەرتەسك کە خۆی بە نوێنەری 300 ملیۆن دەزانێ هەر چەند کە نیازپاکیش بێ و مەبەستی خزمەت بە خەڵك و وڵات بێت، لە باشترین حاڵەتدا دەبێتە سەرۆکی خەڵك و سیاسەتێکی سەرەڕۆیانە دەگرێتەبەر. یانی نە تەنیا مافی دیموکراتیکی خەڵك پێشێل دەکرێت، بەڵکوو پوتانسیەلی خەڵك و جڤات بە فیڕۆ دەچێ و ڕۆژ لە دوای ڕۆژ خەڵك لەگەڵ حیزب نامۆتر دەبن. هۆکارەکان فراوانن، هەر وەك ئاماژەم پێکرد هێزە ڕەسەن و دڵسۆز و کارامەکان لە درێژەی جەنگی جیهانی دووهەمەم دا لەنێو چوون و هێزە هەلپەرستەکان جێگای ئەوانی گرتەوە و بەرنامەی چەوت و هەڵە پێڕەو کراو ڕۆژ لە دوای ڕۆژ حکومەت سەنتراڵ تر بۆوە و تەنیا کەمینەیەکی بەرتەسك دەسەڵاتیان کونترۆڵ دەکرد و زۆرینەی جەماوەر پەراوێز خرابوون.

سەرەڕای ئەم هۆکارە ناوخۆییانە، دەتوانین هۆکانی نێودەوڵەتیش باس بکەین. هەڕەشەکان، پیلانەکان، زەخت و گەمارۆکان... بەڵام من دڵنیام ئەگەر بارودۆخی ناوخۆیی شیاو و لەبار بێت، دەتوانێ هەموو زەخت و پیلانەکان پووچەڵ بکاتەوە. بەڵام کاتێك کە بارودۆخی ناوخۆیی نالەبار بێت ئەوجار پیلانەکان سەردەکەون و کارەسات ڕوودەدات.

ـ چ پەیامێکتان بۆ گەلی کۆرد و بەتایبەت خەڵکی کرماشان هەیە؟

- کرماشان هەمیشە بۆ من ئازیز و خۆشەویست بووە، پاش 25 ساڵ زیندان کاتی ئازاد بووم لە پێشدا چووم و کرماشانم بینی. وەك دەزانن من سەردەمێکی درێژە لە کرماشان دابڕاوم و لە تارانم، یان چی بڵێم لە زیندانم. بەڵام هەمیشە دڵم لەگەڵ گەلەکەم بووە و ئارەزووی بەختەوەریم بۆی هەبووە و دڵنیام خەباتی گەلەکەمان هاوکات لەگەڵ خەباتی گەلانی تری وڵاتەکەمان لەپێناو ئازادی و یەکسانی و بەختەوەری بە سەرکەوتن دەگات.

تاران، سەعادت اباد، بەهاری 1381.